

KUNCZ Aladár

Erdély az én hazám

skáláján megszólaltatták. Úgy, ahogy védik vagy támadják ezt a probléma-sorozatot, amikorhittel vagy gúnnal „erdélyi gondolat”-nak hívják. Úgy, ahogy a magasba zászlóvá tudta emelni Zillich Heinrich szász író társunk s úgy, ahogy latolgatják, mérlegelik és át-átérzik olyan román írók, mint Nichifor Crainic, Rebreanu vagy Chinezu, aki éppen most közli folytatásokban a Societate de Măine-ban az erdélyi irodalomról írt alapos és kitűnő tanulmányát, amelyben a transzilvánizmusra is kitér.

Erdély kézzelfogható valóságát s a megoldásra váró sürgős feladatok százait kínálja minden téren a magyar kisebbségi érdeklődésnek. De kiinduló pontja, elsősorban s egész természetesen, irodalmi felfogásunknak és törekvéseinknek is. Az erdélyi magyar író, mint a magyar kisebbségi szemléletnek legelőretolttabb őrszeme és harcosa, ha csak számotvet írói feladataival, ha csak hangot üt, amelyre visszhangot vár, ha csak tollat fog kezébe – már önmagától értetődően programot vállalt, amelyet az erdélyi sorsban való elhelyezkedése, ennek a sorsnak művészi vagy gondolati átélése parancsoló kényszerűséggel rajzol elébe.

Az erdélyi magyar íróknak vállalnia kell elsősorban az egész régi magyar irodalom átértékelését. Hogy is tudna egyáltalában megszó-

lalni, hogy is tudna új sorsrendeltesében irányt keresni, példa nélküli új életszemléletetalkotni, ha nem nézne újra – most már tanulságoktól terhelten és egy szörnyű lelki válságútán – mindannak a megállapításnak, ítéletnek és dogmának a szemébe, amelyet egy másik életből útravalóul hozott magával. Új letta világ képe, s vajon ebben az új tükörben aréig, iskolás megállapítások vakfoltjai szabadon ússzanak, mint olajfoltok a víz felszínén? Nekünk, a magunk gondolkodási módján, él-ményeinknek sajátos fényűzőin át kell bocsátanunk újra a magyar érzés és gondolat művészi kifejezőit és ezt annál inkább tehetjük, mert kénytelen-kelletlen elszakadtunk attól az irodalomszemléleti folyamtól, amelyben sokszor csupán megszokásból is értel-müket vesztett ítéletek és értékelések tovább élnek anélkül, hogy az eleven étellel bármilyen kapcsolataik is volnának. Mint ahogy az amerikai költők tovább énekeltek pacifistáról és fülemüléről, noha tudósai kimutatták, hogy ezek a madarak Amerikában sohasem léteztek.

De az újra való átértékelés csak alap, amelynél sokkal elevebb és nyilvánvalóbb kötelezések az erdélyi magyar íróknak, hogy a mai erdélyi magyar sors művészi megközelítésére törekedjenek. Más nép vagy más nemzet írója könnyen csatlakozhat divatos irodalmi

iskolákhoz. Egy gazdag irodalmi élet megen-gedheti ezt a fényűzést, ha éppen erről van szó. És ha nem is csatlakozik irodalmi jelszó-kért és irodalmi játékokért egyes csoportok-hoz, hozzájuk szegődik a megélhetés, az érve-nyesítés kicsinyes gondjai miatt. Nálunk az egyikre nincs mód, s a másikra nincs szükség. Kisebbségi helyzetünkkel fogva az irodalom nem lehet számunkra pusztán dekoráció, de nem lehet hatalmi érdekeknek sem a szócsöve. Rendeltesünk az, hogy csak a leg tisztább irodalmi célokat szolgáljuk s azt a szellemet tükrözzük, amely a műveltségi érintkezéseken egymáshoz simul népek védelme alatt a művészi és erkölcsi értékek világrendjét akarja megalkotni. Erdélyből kell kiindulnunk s egy szökkenéssel mindjárt olyan magaslatra kell emelkednünk, amelyről nézve az erdélyi sorsvilágprobléma lesz. Erdély a mi hazánk. Különböző bizonyára szűk keretnek látszik ez, de egyszerre kitágul, ha ebből a keretből a kisebbségi szemlélet egész Európára kiömlő sugarai hatolnak elő.

De az erdélyi magyar író ezzel az európai-sággal nem csak az erdélyi témában, hanem a legelső irodalmi életben is, ha akarja, ha nem szembetalálkozik. Erdélyi problémákat talál a szász írók műveiben, az erdélyi élet viszhangjaira ismer a román irodalomban. Nem lehet erdélyi magyar író az, aki ezekről a párhuzamos irodalmi mozgalmakról nem tud. Akinek halvány fogalma sincs arról, hogy miként tükröződünk mi, a sorsunk, kívánságunka román írók műveiben s a magunkéval azonos kisebbségi rendeltetés művészi szem-pontból miként manifesztálódik a szász irodalomban. Életünknek egymásra utaltsága

hozza egymás közelébe ezt a három irodalmat és lehetetlen kikerülni, hogy ezeknek egymá-sra hatása, egymással való bensőséges érintke-zése ne legyen.

Előzérhatatlan feladata az erdélyi magyar irodalomnak, hogy ezeket a szellemi érintke-zéseket kimélyítse. Nem opportunisták célok-ból, hanem tisztán irodalmi hivatásának magasabbrendű értelmezése miatt. És mi más ezeknek az irodalmi érintkezéseknek a gyakorlati keresztülvitele, ha nem a legszoro-sabb értelemben vett európaiság? Mi más az Erdély az én hazám programszerűleg kimon-dott szövege, mint törekvés a páneurópai gondolatnak Erdélyben való, kézzelfogható, pontosan megfigyelhető megvalósítására?

Mert ha itt, a magunk körében, ahol a té-nyeztet és feltételeket, a lehetőségeket és akadályokat pontosan ismerjük, nem tudjuk a három műveltségi és irodalmi életnek párhuzamos együttműködését keresztülvinni, akkor mit álmódunk páneurópai egységről, amelynek széles határvonalai mindaddig a kaotikus semmit zárják körül, amíg az euró-pai eszme részleteiben és egyes tagozataiban, szóval regionális alapon teteszt nem ölt.

Bármennyire is képtelenségnek látszik, mégis tény az, hogy Európa a termékeny, hala-dó szellemű, nagy műveltségi és politikai együttműködéshez csupán magukat szabadon kifejező regionalizmusok útján juthat el. Előbb össze kell történnük a művegyéseknek a lehető legkisebb darabokra, hogy egy új és összegező szellemi áramlat megcsinálja belőlük a valódi egységet. (...)

Erdélyi Helikon, 1943. július, Kolozsvár.

KÓS Károly Erdély

1848 – 1918

Az 1848. évi májusi és utolsó gubernális kolozsvári országgyűlés kimondotta Erdélynek Magyarországgal való unióját *minden feltétel nélkül*. A történelmi megállapítja, hogy ezt a súlyos horderejű határozatot egyhangúlag szavazta meg az országgyűlés, de szükségesnek tartjuk az igazság

szempontjából feljegyezni:

1. Az országgyűlésen résztvevő szász köve-tek az egyhangúság érdekében kifejtett ter-or nyomása alatt megszavazták ugyan az uniót, de a gyűlés után nem vállalták azt sem ők, sem népiük.

2. A román püspök csupán a maga nevé-ben és felelősségére adta le hozzájáruló szavazatát, de azzal a román nép sem az-előtt, sem azután soha nem vállalta a kö-zösséget, sőt nyíltan megtagadta azt.

3. De a magyar és székely nemzet sem volt egész tömegében híve az uniónak, még kevésbé a Magyarországgal minden feltétel

nélkül való egyesülésnek.

A forradalom leverése után egy időre új-ra külön kormányzatot Erdély közvetle-nül Bécsből. De Magyarországnak Ausztriá-val való kiegyezése után 1868-ban a 48-as unió törvény is visszanyeri érvényességét.

Erdély mint politikai fogalom tehát meg-halt. És az 1868-tól 1918-ig eltelt félszázad-os magyarországi kormányzatnak gondja volt arra, hogy nemcsak régi politikai fogal-mát, de még a nevé is kigyomlálja a ma-gyarság tudatából. Erdély neve eltűnt az is-kolákönyvekből és e föld hivatalos neve geográfaiilag: *Délkeleti felföld*, politikailag:

Királybágon túli kerület lett. (...)

1918. évi december hó elején az erdélyi románok gyulafehérvári nemzetgyűlése, melyen a szász nemzet is képviseltette ma-gát, kimondotta Erdély unióját Romániával – *minden feltétel nélkül*. Ez ugyancsak sú-lyos horderejű határozattal kapcsolatban a történelmi valóság kedvéért meg kell je-gyezünk:

1. Erdély magyarsága e minden erdélyi nép sorsáról döntően határozó gyűlésen részt nem vett, becsülettel részt sem vehe-tett, tehát ezt az uniót meg nem szavazta.

2. A szász nemzet csupán hosszas habo-

zás után, s a román nemzeti vezetőkkel va-ló sokszoros, reábeszélő tanácskozás és legalább bizonyos fokig való megnyugtató ígéretek után járult hozzá az unió megsza-vazásához.

3. De a románság sem volt egészében hí-ve a *feltételek nélkül* való uniónak.

A történelem megismételte magát: az 1918-iki gyulafehérvári gyűlés szinte meg-döbbenően hasonlatos az 1848-iki kolozs-vári gyűléshez; csupán a szerepek voltak ki-cserélve. (...)

Kós Károly, *Erdély*; Erdélyi Szépművés Céh, Kolozsvár, 1931.

Folytatás az 9. oldalról

Hly módon továbbra is indokolja a szó sú-lyos értelmét. De az egész erdélyi rene-zsánsz-mozgalom indoklás, a Samuil Micu, Petru Maior, Gh. Șincai által kibombantott ádáz harc. Indoklás volt Mihai vajda legen-dás álma, melyet Heliade idézett fel lassú ritmusú, még nehézkes versében, de legin-kább Bălcescu, patetikus látomásával, amelyben az álombeli édenkertként ábrá-zolt erdélyi föld magasztos leírása is találha-tó. Álom forrása, néha meggondolatlan, Russo vagy Măiorescu által aberráns formá-i ban jóváhagyott álom. Az álmat helyesbí-teni kellett a pozitív tények paraméterei szer-int, vissza kellett hozni a földre.

De Eminescuval Erdély is visszanyeri leg-endás nagyságát és ugyanakkor jogát a le-gen dához. A műveltség és szigor „kis Rómá-ja”, ugyanakkor az erdővidék, ahol Toma Nour romantikus lelke enyhíti szabadság-szomját; a legenda szíve, titáni ábrázolásokkal *Muresanu* művében, a *Horiában*; más-kor egy hazai Arkádia felhőtlen tere, mint a *Sarmisban* és *Miradonizban*. A *legenda igazolása*, az egyetlen, amely képes erőt adni a túlélésre a fenyegetett magnak. A *Timpul* (1878) egy cikkében az utalás nagy-on világos: „tizennyolc évszázad telt el, amióta a latin élet szárba szökken ezen a földön, ahol élünk, az átélte megrázkódtatá-sok ellenére – írja Eminescu –. Ez az élet örökké előre halad, szaporodik és erősödik. De megmaradt és nő ez az élet nem azért, mert sokan voltak és erősek azok, akik megalapításán munkálkodtak, hanem mert a kevesek közül mindenki büszke volt elő-dei munkájára. Amióta román lélek létezik a föld kerekén, a román büszke volt román-ságára, és akkor is, amikor a világ megve-téssel nézett rá, ő énekelte a dobját és a magában hordozott erő tudatában büszkén nézett körül. Ez a nép nemes magból szüle-

tett és e nép nem vész el, csak akkor, ami-kor a románok megfelelnek törzsük ne-mes voltáról.”

Hly módon Eminescu az idők távlatában találkozott egy nagyon modern francia költ-ővel, La Tour du Pin-nel, aki valahol egy ilyszerű gondolatot ír le:

„Mikor a legendától egy ország megváltik Hidegre, halálra kárhoztatik”.

(Prelúd)

(...)

Az 1918-as Egyesülés után Erdély felé fordulnak azok az írók, akik új irányt és új lendületet akarnak adni a világháború utá-ni, az experimentalizmus által megviselt irodalomnak. Ez G.M. Zamfirescu tevé-kenysége Szatmáron, ezt teszik Cezar Petrescu, Gib I. Mihăescu, Adrian Maniu és Lucian Blaga a kolozsvári *Gîndirea* (Gon-dolat) című lapnál, a Sextil Pușcariu *Cultura*-ja körül kialakult csoport, V. Papilian *Darul vremiije*, a *Gînd românesc*, az *Abecedar*, *Paginii literare* stb. munka-társai. A két világháború között Erdélyben nagy hagyományaihoz méltó, pezsgő kultu-rális élet zajlik, anélkül hogy kizárná, ha-nem épp ellenkezőleg, a legnagyobb mé-rékben megengedve a magyar és szász iro-dalom érvényesülését számos irodalmi kör, folyóirat, kiadóház tevékenységvel, és né-hány nagyon érdekes prózáíró és költő fel-tűnésével. Igazságos is volt, hogy így legyen. Ahol Ady sirt, ott talált menedéket, majd végső nyugalmat Goga. Az *Alma mater napocensis*-ben hivatott Blaga kifejteti bátor elképzelését a román filozófiáról, itt gyűródik Aron Cotruș és Mihai Beniuc láza-dó költészete, Ion Agărbiceanu egyszerre dur va és gyengéd, szeptemberi fényű prózá-ja, Pavel Dan és V. Papilian írásainak új hangsúlyai. Innen indult Rebreanu. Amikor megtörtént a nemzeti folytonosságtól való eltávolodás a behozott újdonságot javára, Erdély mint a kultúra bölcsője visszaköve-

teli ősi jogait, ha csak az egyetlen Lucian Blaga révén is.

(...)

Milyen elemeknek kell bekerülniük ebbe a szintézisbe, és mi különbözteti meg ezt a másik, a Kárpátokon kívüli géniusz hangjai-tól? Ez hosszas tanulmányozást igénylő kér-dés, amelyről Lucian Blaga is elmélkedett.

(...)

„Neki van művészi felépítése” – mondja Blaga saját magáról, szántszándékkal har-madik személyben beszélve, mintha egy esztétikai közösség nevében, annak képi-selőjeként beszélne. Egy történelmet építe-ni, egy filozófiát, majd egy nemzeti eposzt, a román falu *Georgikon*-ját, a modern re-gény sajátos architektúráját, egy saját, ezen tájakhoz illő filozófiát kialakítani, annak megnyilvánulási terével együtt, nem itt volt mindig is a kultúra- és művészetérzék en-nek a tartományának?

És minden, ami architektúra, építészet, az tudatos falrakás is, és következőképpen felelősséggelállás, Manole mester mítoszá-nak történelmi újratereztése, de mások feláldozásának elutasításával, az önfeláldo-zás boldog elfogadásával! Így falazták bele magukat saját műveikbe Inochentie Micu, Gh. Șincai, Lucian Blaga és Avram Iancu, önmaguk elfeledéséig és a másikkal való azonosulásig. Blaga sorban Manole és Iancu lett, és így egyik válaszolt a másiknak a század távlatából, mintegy visszhang-ként azoknak, akik a Szabadság Mezején 1848-ban azt kiáltották: „Mi egyesülni aka-runk az Országgal!”, és akiknek Horia Me-zején, 1918. December 1-jén százezer pa-raszt és írástudó szívdobbanása válaszolt, akik az Egyesülés felelősségét a vállukra vet-ték. Mítoszról történelembe és onnan vis-sza a mítoszba – az utat nagyon jól ismerte Lucian Blaga, mivel ő intenzíven átélte azt, amit Pierre Emmanuel úgy nevez: „une situation mythique”. Fialat bécsi diákként

elveyült a gyulafehérvári tömegben azon az emlékezetes téli napon, részeseülve mindab-ból, ami egy új „történelmi öntudattal” „a sors erejéből megalósult”.

(...)

Máskülönbén úgy érzem, a történelmi öntudat az erdélyi szellemiség uralkodó összetevője. Ezzel együtt nemegyszer be-széltek az etikáról, a küzdőszellemről, a bencés-rendi érteleme való hajlamról, és innen ered az, hogy az esztétika alá van ren-delve a történelmiségnek, az etikának, a kulturálisnak stb. (...)

Honnan származnak mindezek a voná-sok? Talán történelmi meghatározottságok-ból is, biztosan sajátos erkölcsi rétegekből is, amiket végső soron szintén a történelem alakított ki, a történelmi öntudat mindig a középpontban van. Ezt a tényt már Alecu Russo is észlelte a *Gondolatokban*: „Az er-délyiek mindennél jobban ragaszkodnak földjükhöz, ők ritkán zárandokolnak; sze-retik, ha csonjtaik a szülei földjében nyug-sanak, és ez nagy ellenállóképességet ad nekik.”

Ez kelti fel Eminescu csodálatát is, Caragiale érzelmességét, aki különleges pá-tosszal szolt az erdélyiekéről (különösen le-velezésében), a Rostogan karikatúrájától el-tekinve; ez változtatja meg végül Măiorescu esztétikai hitvallását, Goga lírai áradatának nyomása alatt, ahogy annak idején megvál-toztatta Bălcescu forradalmári látásmódját is, felborítva az általa megszabott eredeti arányt a *szabadság és nemzetiség* között. Egy Ion Ghicának címzett levelében, 1849. január 21-én, erdélyi tapasztalatai és addigi elveinek ottani megvitatása után ezt mon-dja: „Számomra a nemzetiség kérdése előbbrevaló, mint a szabadság. Amíg egy népből nem lesz nemzet, addig nincs mit kezdenie a szabadsággal. A szabadságot könnyű újra megszerezni, ha elvész; a nemzetiséget nem. Ezért azt hiszem, hogy

országunk jelenlegi helyzetében inkább az olyannyira fenyegetett nemzetiségünket igyekezzünk inkább megőrizni, és csak any-nyi szabadságot kérjünk, amennyi feltétle-nül szükséges nekünk nemzetiségünk fejleszté-séhez.”

Vajon nem ide tartozik-e az etnikai-eszté-tikai érteleme, amely két elem összeolvasztá-sáért annyiszor megrótták az erdélyi irodal-mat? (...)

Mindezek által, Erdély nemhogy lesza-kadna, de egyre jobban beleolvad a román irodalom egészébe. Teljes szellemi léte a he-gyeken túli mozgalmak felé irányul, hogy közös folyamba ömlésze tiszta és friss hegyi vizeit. Arra törekszik, hogy sajátos, hiteles hangszínt adjon, ezúton is régiségét, azonos keletkezését, folytonosságát és szellemi eg-y-séget bizonyítva. Vágya minding az összefo-lyás. Mint ahogy vizei, átvágya a Kárpátokat, végigfolynak az alföldön és termékeny té-szik azt, hogy utóbb a Dunába, majd a Ten-gerbe ömljenek – ugyanígy szelleme is...

Mert egy irodalom nem csak egy *carmen saeculare*, hanem ugyanakkor egy *carmen terrarum*, az ének, amelyben egy közös harmóniába olvad össze egy nemzet lelkének minden arculata, minden színeze-te, minden változatossága. És ugyanakkor az irodalom válasz a sorsnak. És mi, román-ok, kiknek a történelme megpróbáltatások hosszú sora, akikhez a sors annyiszor szolt éles hangon, jogunk van válaszolni! Ezt mondja Holderlin *Hyperionja*, Eminescu *Lucaferiurjának* édestestvére: „Akihez a sors éles hangon szolt, annak joga van ugyanolyan éles hangon felelni a sorsnak!”

1978

Mircea Zăciu *Ca o imensă scenă, Transilvania...*, 16-25, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996.

Fordítás: ROBENI FORDÍTÓIRODA, KOLOZSVÁR